

## ΟΜΙΛΙΑ JEAN MARCADÉ



γαπητοί Φίλοι της Ακροπόλεως, σας ευχαριστώ με όλη μου την καρδιά.



Όταν έλαβα την ευγενική πρόσκληση της κυρίας Τουλούπα, δεν ένοιωσα μόνο υπερηφάνεια γι' αυτήν την απρόσμενη τιμή· αναλογίστηκα ταυτόχρονα την προσήλωσή μου στην Ελλάδα, τη δεύτερη πατρίδα μου, από τις μακρινές αναμνήσεις που μου έρχονταν στο νου.

Σε λίγο συμπληρώνονται εξήντα χρόνια που γνώρισα αυτή την χώρα. Έφθασα στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1946 μετά από ένα κουραστικό ταξίδι, με πλοίο βέβαια, με το «Μασσαλία» που ήταν υπερφορτωμένο. Οι γυναίκες και τα παιδιά ήταν στοιβαγμένα στα αριστερά του πλοίου, οι άνδρες στα δεξιά, ταξίδεψα λοιπόν χωριστά από τη γυναίκα μου και τον πρώτο μου γιο, ένα μωρό τεσσάρων μηνών που κοιμόταν σε ένα καλάθι. Η φουρτούνα, που είχε αρχίσει μόλις σηκώσαμε άγκυρα, δεν μας άφησε μέχρι τον Πειραιά, και, όπως ο ισθμός της Κορίνθου ήταν κλειστός, κάναμε τον γύρο της Πελοποννήσου.

Όμως, παρ' όλα αυτά, ήμουν ευτυχισμένος, το όνειρό μου πραγματοποιούνταν, είχα πετύχει στον διαγωνισμό για να γίνω Μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, για τη μοναδική θέση που υπήρχε το 1946. Ένα παλαιό μέλος, διορισμένο κατά τη διάρκεια του πολέμου, που βρισκόταν ήδη στην οδό Διδότου, μας περίμενε στην αποβάθρα με ένα αυτοκίνητο δανεισμένο από τον Διευθυντή, για να μας υποδεχτεί και να μας συνοδεύσει στην Σχολή, όπου θα κατοικούσαμε. Όλα φαίνονταν εύκολα.

Η Ελλάδα, αλλοίμονο, υπέφερε σκληρά! Η Αθήνα μόλις έβγαινε από μία περίοδο φριχτής πείνας και οι εμφύλιες ταραχές, μαζί με τις καταστροφές του παγκοσμίου πολέμου, καθιστούσαν τις μετακινήσεις προβληματικές και τα ταξίδια εκτός της Αττικής δύσκολα, παρὰ τις άδειες.

Τα μουσεία ήταν σχεδόν όλα κλειστά, είχαμε μόνον άδειες ιδιωτικών επισκέψεων που είχαν δοθεί στον Διευθυντή της Σχολής Robert Demangel και στον

Γενικό μας Γραμματέα Pierre Amandry από τις ελληνικές αρχαιολογικές αρχές, με τις οποίες είχαμε έξοχες σχέσεις. Οι γιορτές για τα εκατό χρόνια της Γαλλικής Σχολής το 1947 μας επέτρεψαν να πλησιάσουμε μερικούς μεγάλους σοφούς, όπως ο Γεώργιος Οικονόμος, ο Αναστάσιος Ορλάνδος και το ζεύγος Χρήστου και Σέμνης Καρούζου,

καθώς και τόσους άλλους συναδέλφους, αναφέρομαι μόνο στους Έλληνες, που έγιναν φίλοι μας.

Ας το ομολογήσω. Περίμενα πολλές μέρες πριν τολμήσω να ανέβω στην Ακρόπολη. Δείλιαζα μετά από τόσα που είχα διαβάσει και ακούσει και φοβόμουν μην απογοητευθώ. Δεν απογοητεύθηκα και ανέβαινα ξανά από τότε συχνά. Είχα μελετήσει στη Γαλλία τις εργασίες του Gohram Philip Stevens, αυτός λοιπόν ερχόταν κατά καιρούς στη Διδότου για να παίξει τένις με τον D. M. Robinson, στο γήπεδο της Σχολής. Μία μέρα με σύστησαν στον Αλέξανδρο Φιλαδελφέα και ο Γιάννης Μηλιάδης μού επέτρεψε να αποτυπώσω έξω ελεύθερα τις υπογραφές των γλυπτών, ενώ αργότερα με ξενάγησε στο Μουσείο Ακροπόλεως.

Παρά τις δυσκολίες αυτής της περιόδου, ο Robert Demangel μας παρότρυνε να βγαίνουμε από την Αθήνα, για να γνωρίσουμε την Ελλάδα και έτσι, μέχρι το 1950, η θητεία μου ως Αθηναίος (μέλος της Γαλλικής Σχολής Αθηνών) πέρασε κυρίως με επισκέψεις αρχαιολογικών χώρων και με αποκρυπτογραφήσεις ενεπίγραφων βάσεων αγαλμάτων στη Βοιωτία, στη Φωκίδα, στην Αργολίδα ή στα νησιά, στις Κυκλάδες, στη Ρόδο, στη Θάσο. Τα σημαντικότερα έργα του Μουσείου των Δελφών είχαν μετακομιστεί, μόνο μία αποθήκη με θραύσματα παρέμενε ανοικτή, όπου, αφού δεν υπήρχε κάτι καλύτερο, ενδιαφέρθηκα για τις αρχιτεκτονικές τερρακόττες και για τα θραύσματα των μετοπών της Θόλου της Μαρμαριάς. Στη Δήλο, τα μικρά αντικείμενα είχαν φυλαχτεί σε κάποιο καταφύγιο, τα υπόλοιπα σωριάζονταν όπως όπως στις αυλές και στις αίθουσες. Όταν μου εμπιστεύτηκαν τη δημοσίευση της ελληνιστικής γλυπτικής, έπρεπε πρώτα να διαχωρίσω τα αρχαϊκά κομμάτια, αυτό μου



## ΟΜΙΛΙΑ JEAN MARCADÉ

έδωσε την ευκαιρία να ταυτίσω τα ερείπια μιας «Αγοράς Θεών» (αρχαϊκά) κοντά στο ελληνιστικό Δωδεκάθεο· ο Γ. Μπάκουλης ήρθε τότε και έκανε τη συγκόλληση των αγαλμάτων.

Μετά από ένα χρόνο διδασκαλίας στο Γαλλικό Ινστιτούτο της οδού Σίνα και μαθημάτων γαλλικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, δύο χρόνια επιπλέον στη Γαλλική Σχολή, υπό τη διεύθυνση του Georges Daux, με επανέφεραν στην αρχαιολογική έρευνα στους Δελφούς, στη Δήλο και μετά στο Άργος. Στους Δελφούς, επωφελήθηκα των επιστημονικών γνώσεων του Pierre de la Coste-Messelière, που είχε έρθει από τη Γαλλία για την επαναλειτουργία του Μουσείου, καθώς και της εμπειρίας του Pierre Apandry, που ήταν τέλειος γνώστης των μαρμάρων του ιερού. Στη Δήλο έλαβα μέρος στην ανασκαφή του οίκου του Ερμή και άρχισα τη διατριβή μου. Στο Άργος, επιχείρησα την εξέταση των γλυπτών θραυσμάτων που βρισκόνταν τότε στο υπόγειο του Δημαρχείου, με σκοπό την έκθεσή τους σε ένα πραγματικό μουσείο. Όμως, όλα έχουν ένα τέλος. Το 1953 χρειάστηκε να εγκαταλείψω την Ελλάδα για μια θέση διδασκαλίας στη Γαλλία. Το ταξίδι του γυρισμού ήταν πιο ήσυχο από αυτό του 1946· δύο άλλα αγόρια είχαν γεννηθεί στην Ελλάδα, το πιο μικρό κοιμόταν στο κάτω συρτάρι του επίπλου της καμπίνας. Μετά την επιστροφή μου στη Γαλλία, ως Λέκτορας στην Αρχαιολογία και Ιστορία της Αρχαίας Τέχνης στο Πανεπιστήμιο του Μπορντώ, μελετούσα συνάμα τοπικά θέματα και συνέχιζα τις έρευνές μου σχετικά με την ελληνική γλυπτική, περνώντας σχεδόν κάθε χρόνο ένα μήνα μελέτης στη Γαλλική Σχολή Αθηνών.

Εδώ τοποθετείται και ένα επεισόδιο, για το οποίο έχουν πολύ μιλήσει. Έχοντας προσέξει στον επίτιμο τόμο για τον Overbeck (*Festschrift für Overbeck*) τη δημοσίευση, από τον Sauer, ενός μεγάλου θραύσματος μιας κεφαλής που βρέθηκε στην Ακρόπολη, οι τόρμοι της οποίας έδειχναν, κατά τη γνώμη μου, ότι ήταν ακτινωτοί, ζήτησα ένα εκμαγείο από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως για να το δοκιμάσω στον Ήλιο του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα, του οποίου είχαμε ένα γύψινο αντίγραφο στο Μπορντώ.

Η εφαρμογή δεν ήταν τέλεια, αλλά η ομοιότητα ήταν αρκετή, ώστε να προτείνω ότι τα κομμάτια ήταν συνανήκοντα. Αυτό προκάλεσε μια θύελλα διαμαρτυριών και κανείς σήμερα πια δεν αναφέρει την ερμηνεία μου. Ωστόσο, περιμένοντας μια καλύτερη εκδοχή, δεν αλλάζω γνώμη και ελπίζω ότι μια μέρα οι φυσικοί θα μας πουν εάν το μάρμαρο της κεφαλής **Αγο. 2381** είναι το ίδιο ή όχι με αυτό του Ηλίου. Δυστυχώς, δεν θα είμαι πια εδώ για να μάθω το αποτέλεσμα.

Ταυτόχρονα με το κεφάλι, απέδωσα στον Ήλιο το αριστερό χέρι, **Αγο. 1215**, που έφερε ίχνη από ηνία. Δεν το ήξερα, μα αυτή ήταν ακόμα μια αναπάντεχη παρεμβολή στον «φυλαγμένο χώρο» των αετωμάτων του Παρθενώνα, που χειροτέρευσε τη ρήξη με τον Frank Brommer. Δεν προχώρησα πιο πέρα, αλλά ευγνωμονώ τη Μαρία Μπρούσκαρη, που μου άνοιξε τις αποθήκες του Μουσείου της Ακρόπολης και μου έδειξε την Cour Anglaise. Πρόσεξα αργότερα ότι είχε συναρμολογήσει διακριτικά, με βάση τις διαπιστώσεις μου, μερικά τμήματα αλόγων του Παρθενώνα και ότι είχε συγκολήσει τον δεξιό ώμο της Αθηνάς του δυτικού αετώματος, που είχα ταυτίσει ταυτόχρονα με ένα άλλο κομμάτι που είχε εντοπίσει η ίδια. Όσο για την απόδοση στον Ήλιο του αριστερού χεριού **Αγο. 1215**, μου αρκεί το γεγονός ότι ένας εξέχων γνώστης την θεωρούσε, από ό,τι διάβασα, προφανή.

Κάποιοι είχαν την καλωσύνη να θυμίσουν ότι στη δεκαετία του '60 εργαζόμουν, όχι μόνο στη Δήλο για τη διατριβή μου πάνω στην ελληνιστική γλυπτική (κάτω από τη φιλική αιγίδα του Νικολάου Κοντολέοντος), αλλά επίσης και στην Αργολίδα, όπου ο Νικόλαος Βερδέλης μου είχε παραχωρήσει προς μελέτη μερικά γλυπτά του Μουσείου του Ναυπλίου, και στο ίδιο το Άργος, όπου οι ανασκαφές του René Ginouvès εμπλούτιζαν το παλαιό υλικό, κληρονομιά από τον Vollgraff. Στους Δελφούς, οι μετόπες της Θόλου της Μαρμαριάς συνέχισαν πάντα να με ενδιαφέρουν και προσπαθούσα στις αποθήκες να ταυτίσω συμπληρώματα των μορφών του Μνημείου του Δαόχου και του Κίονα των «Χορευτριών». Στην αρχή της δεκαετίας του '70, το γνωρίζετε, ο Francis Croissant άρχισε να μελετά τα αετωματικά αγάλματα του ναού του 4ου αιώνα.





20 Μαρτίου 1947: Μέλη (Γάλλοι και ξένοι) της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στα χρόνια του εμφυλίου κατοικούσαν με τις οικογένειες στο κτήριο της οδού Διδότου ώστε να απολαμβάνουν του ουδέτερου εδάφους. Από αριστερά προς τα δεξιά: François Chamoux, Henri Gallet de Santerre, Léon Lacroix, Jean Marcadé, Jean Rouilloux, Jean Delorme, Pierre Amandry (Γενικός Γραμματέας της ΓΑΣ εκείνη την εποχή)



Juliette και Jean Marcadé, μόλις έχουν έλθει στην Ελλάδα



Juliette και Jean Marcadé στους Δελφούς με τοπική ενδυμασία



Γνωριμία με τους χώρους· φωτογράφιση λίθων, Ραμνούς(ς)



Εργασία στη βιβλιοθήκη κατά χόρα (Δήλος)



Γνωριμία με τη χώρα: Αττική. Από αριστερά: Jean Marcadé, Léon Lacroix, André Dessenne (χρσατά κύλινδρο), καθιστές οι Juliette Marcadé και η Lucienne Delorme



Ο Jean Marcadé με τον Jacques-Yves Cousteau στη Δήλο



Γνωριμία με τη χώρα: Ρόδος, μετά την ενσωμάτωση (1947)



Δήλος: στην κορυφή του Κύνθου



Οι Jean Marcadé (κέντρο) και Christian Le Roy υποδέχονται την κυρία Georges Daux (σύζυγο του Διευθυντή της ΓΑΣ) στη Δήλο



*Ο J. Marcadé ξεναγεί, στην οικία της Κλεοπάτρας στη Δήλο, Αύγουστος 1963*



*Μια άλλη ζωή (αυτή του πανεπιστημιακού) αργίζει στη Γαλλία (Bordeaux)*



*14 Ιουλίου 1950, μπροστά στο σπίτι της ΓΑΣ στη Δήλο, με τους εργάτες που ανασκάπτουν την Οικία του Ερμή*



*Η οικογένεια Jean Marcadé αναχωρεί από την οδό Διδότου, Νοέμβριος 1953*



*Επανερχεται στην Ελλάδα (συνγά): ο Jean Marcadé και πάλι στη Δήλο μπροστά στο άγαλμα του Γάιου Οφελίου Φέρου*

## ΟΜΙΛΙΑ JEAN MARCADÉ

Αυτήν την εποχή, ο Βασίλειος Πετράκος μου συνέστησε τον Στέλιο Τριάντη, για τη συντήρηση των «Χορευτριών» του Κίονα με τις ακάνθους. Μου συνέβη να καταλογίσω σφάλματα στους Γάλλους συντηρητές, στους οποίους είχαν αναθέσει εργασίες σε αρχαία ελληνικά γλυπτά, αλλά ποτέ δεν απογοητεύτηκα από τους Έλληνες μαρμαράδες, που μου έμαθαν πολλά. Μερικοί ήσαν αληθινοί αρχαιολόγοι ή πραγματικοί καλλιτέχνες, όλοι αγαπούσαν την δουλειά τους και γινόμασταν φίλοι.

Χάρης στην επιτροπή υποστήριξης μιας διατριβής στο Στρασβούργο, αποφάσισα να επισκεφθώ την Αρκαδία και να ξαναδώ από κοντά, στην αποθήκη της Λυκόσουρας, τα μικρότερα θραύσματα των μεγάλων λατρευτικών αγαλμάτων. Με τον Ανδρέα Μαυραγάνη, τον συντηρητή τον οποίο έβαλε στη διάθεσή μου ο Διευθυντής της Γαλλικής Σχολής, κάναμε καλή δουλειά· όμως η αναφορά, τυπωμένη με μικρούς χαρακτήρες στο *BCH* του 1972, αγνοήθηκε για πολύ καιρό, και τα προσωρινά κολλήματα δεν άντεξαν τις αναγκαστικές μετακινήσεις, τις οποίες υπέστησαν τα γλυπτά εξαιτίας της κακής κατάστασης του κτηρίου που τα στέγαζε, που ήταν σχεδόν εγκαταλελειμμένο μέχρι πρόσφατα. Με την εμπειρία της Λυκόσουρας, είχα αντιληφθεί το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα κολοσικά αγάλματα της ελληνιστικής εποχής. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, μου δόθηκε η ευκαιρία να μελετήσω και άλλα στην ανατολική Ελλάδα, χωρίς, γι' αυτό, να εγκαταλείψω το υλικό των παραδοσιακών χώρων των Δελφών, της Δήλου, του Άργους ή της Θάσου.

Μια καινούργια ανασκαφή είχε αρχίσει στο Λητώ, μερικά χιλιόμετρα από την Ξάνθο, από όπου ο P. Demargne δημοσίευσε του ταφικούς κίονες και το Μνημείο των Χορευτριών. Στη βόρεια περιοχή του ιερού είχαν χρησιμοποιηθεί σε όψιμους τοίχους καμέ-

να θραύσματα μεγάλων τιμητικών αγαλμάτων· αφ' ότου επανασυντέθηκαν επί τόπου, συντηρήθηκαν και εκτέθηκαν στο Μουσείο της Αττάλειας.

Τέλος, η, δυστυχώς, εφήμερη επανάληψη της ανασκαφής στην Κλάρο, όπου άλλοτε είχαν ανακαλυφθεί τα ογκώδη κατάλοιπα της Απολλωνίας Τριάδας, που στεκόταν στον ναό του μαντείου, επέτρεψε, βασιζόμενη σε νέα εκμαγεία, πρώτα να διορθωθεί η παλαιά απόδοση του συνόλου και έπειτα να αποκατασταθεί εκ νέου, επί τόπου, μια γενική εικόνα του συνόλου, ύψους περίπου δέκα μέτρων.

Οι τουρίστες φαντάζονται συχνά ότι η αρχαία ελληνική γλυπτική δεν έχει πια μυστικά για τους αρχαιολόγους. Μια ολόκληρη ζωή έρευνας πάνω στα θραύσματα πρωτότυπων γλυπτών, με έχει πείσει για το αντίθετο. Χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τα χάλκινα αγάλματα, μένουν ακόμα πολλά να μάθουμε σχετικά με τις τεχνικές του μαρμάρου, τον συνδυασμό των ογκολίθων, τον εσωτερικό οπλισμό τους, την ελάφρυνσή τους (πιο συχνή από ό,τι πιστεύεται και όχι μόνο στα αετώματα), τον μεταλλικό διάκοσμό τους, την επιπρόσθετη πολυχρωμία και επιχρύσωση.

Η πρόοδος που έχει σημειωθεί από το 1975 στην κατανόηση και τη διατήρηση των μνημείων της Ακρόπολης είναι θεαματική. Το έργο των αρχιτεκτόνων της τελευταίας γενεάς ήταν σημαντικό, το πνεύμα και οι μέθοδοι έχουν αλλάξει πολύ. Η προσέγγιση της ελληνικής γλυπτικής έχει προοδεύσει επίσης· δεν θεμελιώνεται πια, πάνω από όλα, στα αντίγραφα και στις ρωμαϊκές απομιμήσεις· η «μουσειακή οπτική» αφήνει θέση, όλο και πιο πολύ, στην αντικειμενική ανάλυση των υλικών δεδομένων, που παραδίδονται από αυθεντικά κατάλοιπα.

Εάν, έστω και λίγο, μπόρεσα να συμβάλλω σ' αυτήν τη μετάβαση, η υποδοχή σας σήμερα είναι για μένα, Αγαπητοί Φίλοι, το πιο πολύτιμο έπαθλο.

